

Зубенко Т. А.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МЕНЕДЖЕРА

У статті здійснюється аналіз поглядів зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо процесу мислення. Автор аналізує предмет, функції, структуру та якості дії мислення, а також визначає їх для поняття “професійного мислення менеджера”.

Ключові слова: мислення, професійне мислення, думка, мисленевий процес, предмет, завдання, якості професійного мислення.

В статье производится анализ взглядов зарубежных и отечественных исследователей касательно процесса мышления. Автор анализирует предмет, функции, структуру и качества действия мышления, а также определяет их для понятия “профессионального мышления менеджера”.

Ключевые слова: мышление, профессиональное мышление, мысль, мыслительный процесс, предмет, задачи, качества профессионального мышления.

The article analyzes the attitudes of foreign and local researches to the thinking process. The author analyzes the object, functions, structure and qualities of thinking and defines those for the concept of ‘manager’s professional thinking’.

Key concepts: thinking, professional thinking, thought, thinking process, object, objectives, qualities of professional thinking.

Сучасний поступ суспільства та стрімкий розвиток управлінської ланки зокрема зумовили значні зміни в кадровій політиці організації XXI століття в бік підсиленої уваги до “людського чинника”. Сьогодні завдання менеджерів вийшли на якісно новий рівень складності [1, с. 4]. Якщо головною метою менеджерів кінця 90-х років поставало примноження капіталу організації, отримання прибутку і розвиток фірми, то сьогодні важливим стає вміння пов’язати інтереси окремих людей та інтереси організації, створити команду ефективно дієвих працівників, здатних швидко й гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Головне завдання сучасного менеджера – цілковита організація функціонування підприємства, установи чи організації та

життєдіяльності їх працівників. У ході виконання цієї мети менеджер виконує низку завдань, природа яких визначена професійною діяльністю. Саме специфіка цих завдань визначає особливості професійного мислення менеджерів.

Процес мислення перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних та російських дослідників упродовж багатьох років. Це, зокрема: Л. С. Виготський, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн. Проблему професійного мислення вивчали: А. А. Баталов, Д. М. Завалишина, Ю. К. Корнілов, А. К. Маркова, І. Д. Пасічник, М. В. Пастухова, Н. І. Повакель, О. В. Тарасова, М. Чапка. Проте питання професійного мислення та професійного мислення менеджерів зокрема, залишається мало розглянутим, а тому **актуальною** є потреба детальнішого дослідження та ретельного аналізу цих явищ.

Актуальність дослідження визначила низку **завдань**. Необхідно провести теоретичний аналіз літератури, присвяченої психологічним особливостям мислення, та професійному мисленню зокрема; з'ясувати сутність та особливості поняття “менеджер”; розглянути погляди різних дослідників на поняття мислення, професійного мислення, їх якостей.

Виклад основного матеріалу. Необхідність правильного тлумачення значення професійного мислення менеджера зумовила потребу визначення кількох базових понять, які охоплює цей термін. У статті під поняттям “менеджер” ми будемо розуміти особу, на яку офіційно покладені функції управління та організації діяльності колективу та яка забезпечує роботу працівників, керуючись сучасними методами управління. Таким чином, під час систематизації матеріалів, що стосуються професійного мислення менеджера, ми ототожнюємо поняття менеджера та керівника.

Спираючись на загальні характеристики дії мислення, вчені окреслюють її специфіку в професійному контексті. Так, відомо, що мислення – це процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках та відношеннях. Поняття “професійне мислення” в психологічному словнику визначене як мисленнєва діяльність, спрямована на розв'язання професійних задач у певній предметній галузі [11].

А. К. Маркова у своїй праці “Психологія професіоналізму” визначає поняття “професійного мислення” як використання прийнятих саме для певної визначеної професійної галузі прийомів вирішення проблемних задач, способів аналізу професійних ситуацій та прийняття професійних рішень. Вона також пропонує структуру професійно-

го мислення, яка включає в себе процес узагальненого й опосередкованого відображення людиною професійної реальності (предметів праці, задач, умов та результатів роботи); шляхи отримання людиною нових знань щодо різних сторін праці і способів їх вдосконалення; прийоми постановки, формулювання і вирішення професійних завдань; етапи прийняття і реалізації рішень в професійній діяльності, а також вироблення нових стратегій професійної діяльності. Окресливши таким чином поняття професійного мислення, А. К. Маркова стверджує, що його предметом слід вважати вирішення завдань, що постають у ході професійної діяльності [9].

Розглядаючи професійне мислення саме працівників управлінської сфери, варто звернути увагу на думку українського психолога І. Д. Пасічника, який вважає, що пізнавальні дії менеджера проходять три основні фази і в своєму об'єднанні складають пізнавальний цикл. З огляду на них дослідник виокремлює три основних завдання, що постають перед менеджером у ході мисленнєвих операцій, а саме – необхідність проаналізувати проблему, прийняти рішення та вибрати найвдалішу стратегію. На думку дослідника, однозначно стверджувати, що предметом професійного мислення є лише проблема як вид завдання, що потребує вирішення, не можна. На підтвердження своєї думки він наводить приклади, під час яких людина хоч і не вирішує проблемних ситуацій, але все одно мислить. Такими є переклад іншомовних текстів або будкування машини, згідно з попередньо опрацьованим планом [4, с. 4].

На основі поділу розумової праці менеджера на вирішення завдань та проблем, яке робить І. Д. Пасічник в одній із своїх наукових статей, можна зробити висновок, що саме ці два поняття, на думку психолога, і постають предметом професійного мислення менеджерів [4, с. 5].

У ході здійснення управлінської діяльності, менеджер виконує низку функцій, до яких, зокрема, належать планування діяльності підприємства, організація робочого процесу, мотивація працівників та контроль за виконанням поставлених завдань. Ще однією невід'ємною частиною роботи менеджера є прийняття ефективних управлінських рішень, під яким розуміють процес, що починається з констатації виникнення проблемної ситуації та завершується вибором дії, спрямованої на усунення проблемної ситуації та яка є найбільш раціональною з огляду на використані матеріальні та нематеріальні ресурси. Предметом мислення постає проблемна ситуація, яка і потребує винесення певного управлінського рішення. Умови, за яких відбувається процес прийняття рішень, визначає специфіку роботи менеджера. До

особливостей умов, у яких менеджерам часто доводиться здійснювати управлінську діяльність, належать:

- невизначеність, тобто недостатня кількість інформації;
- терміновість, під якою розуміють необхідність швидкого прийняття рішення, а також здійснення діяльності в умовах “тиску”;
- неординарність ситуації, яка вимагає від керівника творчого мислення, тобто здатності бачити проблему під новим кутом зору і продукувати ідеї її вирішення в невизначеній ситуації;
- необхідність стратегічного мислення, яке дозволяє не лише прогнозувати успіх того чи іншого рішення, але й наслідки, до яких воно призведе [1, с. 143];

Таким чином, завдання управлінської діяльності, а також умови, за яких відбувається їх виконання, визначають специфіку професійного мислення менеджера.

Професійне мислення менеджера можна охарактеризувати за допомогою аналізу, притаманних йому якостей: глибини думки, її послідовності, самостійності, критичності, швидкості, гнучкості [3, с. 4]; широти мислення [6, с. 293]; логічності [2, с. 53]; інертності, економічності та стійкості мислення [5, с. 157]. Ці якості стосуються мислення загалом, проте можна стверджувати, що від того, чи притаманні мисленню менеджера зазначені характеристики, залежить і рівень професійного мислення фахівця.

Під самостійністю мисленнєвого процесу психологи розуміють здатність людини до постановки та вирішення завдань, не вдаючись до сторонньої допомоги. Люди, які володіють здатністю самостійно мислити, підходять до розв’язання проблеми творчо, створюючи нові, раніше не відомі, варіанти вирішення завдань.

Глибина мислення полягає у вмінні людини досконало вивчати проблему, знаходити різні, не помітні з першого погляду, факти та деталі. Вміння мислити глибоко означає помічати особливості і закономірності, які інші не змогли помітити. Протилежною цій якості вважають поверховість, яка характеризується частковим з’ясуванням фактів та швидким розглядом питання.

Мислити послідовно означає дотримуватися логічної наступності висловлених суджень, а також їх обґрунтуванні. Під час послідовного мислення людина дотримується однієї теми висловлювання, не підмінює предмет міркування, а також не перестрибує з однієї думки на іншу.

Послідовність мислення тісно пов’язана з іншою якістю правильного мислення, а саме його логічністю. Логічне мислення – це здатність мислити точно й послідовно, не допускаючи суперечностей у

своїх міркуваннях, та вміння викривати логічні помилки. Тобто, можемо сказати, що послідовність мислення є важливою складовою його логічної побудови [2, с. 53].

Швидкість мислення – це здатність людини швидко розібратися в певній ситуації, розглянути альтернативи вирішення проблеми, а також обрати найкращий варіант її усунення. Вміння мислити швидко в контексті управлінської діяльності також означає здатність керівника в короткі терміни не лише знайти вихід із складної ситуації, але й відреагувати на неї необхідним чином. Протилежною характеристикою є інертність мислення, яка означає нездатність людини швидко переключатися з однієї справи на іншу [3, с. 4].

Важливо не плутати швидкість мислення із вище згаданою поверховістю, яка також означає швидкий розгляд певної справи. Проте, на відміну від поверхневого мислення, швидке забезпечує ефективне виконання поставлених завдань у короткі терміни, оперування необхідною кількістю інформації, не зважаючи на нестачу часу.

Критичність мислення виявляється в здатності людини не підпадати під вплив чужих думок, вміння об'єктивно оцінювати наявні факти, зважувати всі "за" та "проти". Людина, яка мислить критично, завжди потребує підтвердження отриманої інформації, вона шукає докази чи спростування.

Гнучкість мислення – це якість, що проявляється у вмінні людини швидко переключатися з одного способу розв'язання задачі на інший, не зациклюючись на них. Гнучко мислити також означає бути відкритим до нових ідей та думок, які в поєднанні із власним досвідом та знаннями можуть утворювати нові цікаві теорії та вирішення питань [3, с. 4].

Широта мислення виявляється в здатності людини охопити широке коло питань, оперувати різними термінами та творчо підходити до розв'язання різних проблем. Людина, що мислить широко, може легко порівнювати та узагальнювати різні, на перший погляд, явища та події. Широта мислення є показником ерудованості людини, її інтелектуальної різнобічності [6, с. 293].

Економічність мислення означає число логічних ходів, тобто міркувань, за допомогою яких засвоюється нова закономірність. Чим економічніше людина мислить, тим менше часу для розв'язання поставлених завдань вона витрачає [5, с. 157].

Стійкість – це якість мислення, що виявляється в орієнтації на сукупність виділених раніше значимих ознак, на вже відомі закономірності [12, с. 145].

Проте визначення предмету, завдання та основних якостей мисленнєвої діяльності не дають її всебічного окреслення. Як відомо, для докладнішого розгляду частин в цілому використовують операцію аналізу. Аналізом в мисленні вважається мислене розчленування предметів свідомості, виокремлення в них їх частин, сторін, аспектів, елементів, ознак чи властивостей [6, с. 283]. Хоча сам аналіз не забезпечує повноцінного розуміння сутності явища, але він є необхідним для такого розуміння. Так, розглядаючи поняття професійного мислення, постає питання про те, що є його основною неподільною одиницею. Сукупність великої кількості таких найменших неподільних одиниць і повинна формувати сам мисленнєвий процес. На перший погляд, елементарною одиницею мислення є думка, яка у фізіологічному плані являє собою створений у мозку ланцюг нервових зв'язків [13]. Однак найважливішою відмінністю цих зв'язків від тих, що утворені внаслідок безпосереднього відчуття та сприймання, є те, що в процесі формування його додається друга сигнальна система, притаманна людині, а саме – мова, слово як специфічний подразник [8]. І оскільки, за висловом російського фізіолога І. М. Сеченова, думка є умовним рефлексом із загальмованим, тобто безпосередньо не завершеним дією, закінченням, можна припустити, що саме об'єднання певної послідовності думок і становить процес мислення [11].

Російський психолог С. Л. Рубінштейн натомість стверджує, що в створенні мисленнєвого процесу, окрім думок, беруть безпосередню участь ще і почуття. За словами дослідника, іноді почуття, що виникає в ході мислення, порушує протікання думки своїми суб'єктивними елементами. Ці два поняття взаємодіють у ході мислення, час від часу домінуючи одне над одним. Автор вводить поняття емоційного мислення як відображення процесу, в якому проблема вирішується не за допомогою виваження всіх позитивних та негативних наслідків рішення, а на основі упереджених доводів, які говорять на користь бажаного результату [12]. Таким чином, почуття можна вважати важливою частиною мислення, але не його найменшою одиницею.

Повертаючись до тези про думку як найменшу одиницю мислення, варто відзначити її зв'язок із деякими системами. Зокрема, знаряддям формування і способом існування думки є мова, адже у слові закріплюється нагромаджений пізнавальний досвід, який людина використовує для формування думки [10]. Окрім того, думка, як вже зазначалось раніше, є наслідком певних нервових реакцій, а тому вона не може існувати без нормального здорового функціонування нервової системи людини.

Отже, концептуальний аналіз професійного мислення менеджера дозволяє окреслити його як, з одного боку, практичне мислення, що відзначається оперативністю, конкретністю та конструктивністю, а з другого – теоретичне, системне і діалектичне мислення в його практичному застосуванні. До якостей, якими важливо володіти справжньому професійному менеджеру, окрім вже зазначених, належать також практична спрямованість, своєчасність, поліпроблемність, комплексність, деталізованість, рефлексивність, організованість, упорядкованість, динамічність, лабільність, креативність, незалежність, продуктивність, діалектичність, критичність та селективність [2, с. 70].

Оскільки із ростом популярності управлінської галузі питання професійного мислення менеджера стало надзвичайно актуальним, важливим стає вивчення та глибинний аналіз психологічних засад формування мислення фахівця цієї сфери. Праці спеціалістів у цій галузі не є достатніми для всебічного висвітлення питання професійного мислення менеджерів, а тому існує потреба в подальших дослідженнях та розробках.

Мало розглянутими є чинники формування ефективного професійного мислення під час навчального процесу у вищих навчальних закладах, а також не дослідженими залишаються гендерні, вікові та інші специфічні відмінності професійного мислення менеджера. Таким чином, існує ще низка чинників і питань, які потребують вивчення та дослідження.

Література:

1. Баталов А. А. Профессиональное мышление. Философские проблемы. Автореф. докт. дисс. [Электронный ресурс]. – Свердловск, 1986. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/profesionalnoe-myshlenie-filosofskie-problemy>. – Название с экрана.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь [Электронный ресурс] / Л. С. Выготский. – Москва, 1999. – Режим доступа : <http://www.elenakosilova.narod.ru/studia2/vygotsky/vyg.htm>. – Название с экрана;
3. Корнилов Ю. К. Мышление руководителя и методы его изучения [Текст] / Ю. К. Корнилов. – Ярославль, 1982. – 79 с.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія [Текст] / За загальною редакцією С. Д. Максименка. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 704 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма [Электронный ресурс] / А. К. Маркова. – 2011. – Режим доступа : <http://psytolerance.info/psyinfo/index.php>. – Название с экрана.
6. Пасічник І. Д. Психологічні характеристики індивідуального мислення [Текст] / І. Д. Пасічник. // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”

гіка”. – Острог : Вид. Національного університету “Острозька академія”. – 2009. – Вип. 13. – С. 3-13.

7. Пасічник І. Д. Фази мислення в циклі пізнавальних дій менеджера [Текст] / І. Д. Пасічник. // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. – Острог : Вид. Національного університету “Острозька академія”. – 2008. – Вип. 11. – С. 3-10.

8. Пастухова М. В. Теоретические аспекты психологического изучения самооценки личности [Электронный ресурс] / М. В. Пастухова. – 2010. – Режим доступа : <http://www.twigrx.com/file/340767/>. – Название с экрана.

9. Повякель Н. И. Практическая психология в системах человек – техника [Текст] / Н. И. Повякель, Г. В. Ложкин. – К. : Кондор, 2003. – 171 с.

10. Ребер А. Великий психологічний словник [Електронний ресурс] / А. Ребер. – Режим доступу : http://www.ebooktime.net/book_152_glava_62.html. – Назва з екрану.

11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии [Электронный ресурс] / С. Л. Рубинштейн. – Спб. : Изд-во “Питер”, 2000. – 679 с. – Режим доступа : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/rubin01/index.htm>. – Название с экрана.

12. Тарасова О. В. Психологічний зміст професійного мислення особистості [Електронний ресурс] / О. В. Тарасова. – Кривий ріг, 2009. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Psihologia/. – Назва з екрану.

13. Чапка М. Психологічні засади підготовки менеджера: (Професіограф. дослідж.): Монографія [Текст] / М. Чапка. – К. : МАУП, 2005. – 188 с.